

IMAM HASAN AL-ASKARI AND HIS SCHOLARLY ACTIVITIES

Adem Atam¹
Aslan Habibov²

UDC: 284.8:28-91:929(Hasan al-Askari)

LBC: 86.38:63.3(5)42

HoS: 180

doi: 10.33864/2790-0037.2026.v7.i2.362-377

Keywords:

Imam Hasan al-Askari,
Twelver Shiism,
Kalam,
Agency System
(Wikala),
Abbasid Period,
Occultation (Ghayba)

Subject area:

Humanitarian
Sciences

Research field:

Theology

ABSTRACT

This study aims to examine the life, scholarly persona, and religious-intellectual activities of Imam Hasan al-Askari (232–260/846–874), the eleventh imam of Twelver Shiism. Having fulfilled his imamate under the intense pressure and surveillance policies of the Abbasid authority, Imam Hasan al-Askari left an enduring scholarly legacy in the fields of Quranic exegesis, hadith, kalam, and jurisprudence, despite his brief lifespan. Following an investigation of the imam's lineage, family background, and the political conditions of his era, the study examines in detail his conciliatory stance toward the Abbasid caliphs, the network of communication he established with the Shia community through the agency system (wikala), his critical approach to Sufism and philosophy, and his views on fundamental theological issues such as the possibility of the vision of God (ru'yat Allah) and the doctrine of the imamate. Furthermore, particular attention is devoted to the imam's refutation of the objections raised by the Muslim philosopher al-Kindi against the Quran, as well as his success in disputations with Christian scholars. The scholarly and organizational activities of Imam Hasan al-Askari are assessed as the foundational dynamics that prepared the Shia community for the period of the Major Occultation (al-Ghayba al-Kubra).

¹ Master's Student, Islamic Sciences, Azerbaijan Institute of Theology; Baku, Azerbaijan

E-mail: adem76atam@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-8687-623X>

² Doctor of Philosophy in Theology, Associate Professor,

Research Fellow, Department of Religion and Social Thought, Institute of Oriental Studies of ANAS; Baku, Azerbaijan

E-mail: aslanhabibov@ait.edu.az

<https://orcid.org/0000-0002-3016-3324>

To cite this article: Atam, A., & Habibov, A. [2026]. Imam Hasan al-Askari and His Scholarly Activities. *History of Science journal*, 7(2), pp.362-377.

<https://doi.org/10.33864/2790-0037.2026.v7.i2.362-377>

Article history:

Received: 21 April 2026

Revised: 21 May 2026

Accepted: 1 June 2026

Published: 15 June 2026

Copyright: © 2026 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

İMAM HƏSƏN ƏL-ƏSKƏRİ VƏ ONUN ELMİ FƏALİYYƏTLƏRİ

Adəm Atam¹
Aslan Həbibov²

UOT: 284.8:28-91:929(Həsən əl-Əskəri)

KBT: 86.38:63.3(5)42

HoS: 180

doi: 10.33864/2790-0037.2026.v7.i2.362-377

Açar sözlər:

İmam Həsən əl-Əskəri,
On İki İmam Şiəliyi,
Kəlam,
Vəkalət Sistemi
(Vikala),
Abbasi Dövrü,
Qeyb (Ğayba)

Sahə:

Humanitar elmlər

Tədqiqat sahəsi:

İlahiyyat

ANNOTASIYA

Bu tədqiqat, On İki İmam şiaiyinin on birinci imamı İmam Həsən əl-Əskərinin (232–260/846–874) həyatını, elmi şəxsiyyətini və dini-intellektual fəaliyyətlərini araşdırmağı hədəfləyir. Abbasi hakimiyyətinin yoğun təzyiq və nəzarət siyasəti şəraitində imamlıq vəzifəsini icra edən İmam Həsən əl-Əskəri, qısa ömrünə baxmayaraq, təfsir, hədis, kəlam və fiqh sahələrində kalıcı bir elmi irs qoyub getmişdir. Tədqiqatda imamın nəsəbi, ailəsi və dövrünün siyasi şərtləri araşdırıldıqdan sonra; Abbasi xəlifələrinə qarşı sülhsevər mövqeyi, vəkalət sistemi (vikala) vasitəsilə şia icması ilə qurduğu ünsiyyət şəbəkəsi, təsəvvüf və fəlsəfəyə münasibətdəki tənqidi yanaşması, həmçinin Allahın görünüb-görünməməsi (ru'yat Allāh) və imamat kimi əsas kəlam məsələlərdəki görüşləri ətraflı şəkildə təhlil edilmişdir. Bundan əlavə, imamın müsəlman filosofu əl-Kindinin Qurana yönəlmiş etirazlarını çürütməsi və xristian alimləri ilə apardığı müzakirələrdəki uğuru da xüsusi olaraq vurğulanmışdır. İmam Həsən əl-Əskərinin elmi və təşkilati fəaliyyətləri, şia icmasını Böyük Qeyb dövrünə (əl-Ğayba əl-Kubrā) hazırlayan əsas dinamiklər kimi qiymətləndirilir.

¹ Magistrant, İslam elmləri, Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu; Bakı, Azərbaycan

E-mail: adem76atam@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-8687-623X>

² İlahiyyat üzrə fəlsəfə doktoru, Dosent,

Elmi işçi, Din və İctimai Fikir Şöbəsi, AMEA Şerqşünaslıq İnstitutu; Bakı, Azərbaycan

E-mail: aslanhabibov@ait.edu.az

<https://orcid.org/0000-0002-3016-3324>

Məqaləyə istinad: Atam, A., & Həbibov, A. [2026]. İmam Həsən əl-Əskəri və Onun Elmi Fəaliyyətləri. *History of Science jurnalı*, 7(2), səh.362-377.

<https://doi.org/10.33864/2790-0037.2026.v7.i2.362-377>

Məqalənin tarixçəsi:

Daxil olub: 21.04.2026

Yenidən baxılıb: 21.05.2026

Təsdiqlənib: 01.06.2026

Dərc olunub: 15.06.2026

ИМАМ ХАСАН АЛЬ-АСКАРИ И ЕГО НАУЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Адем Атам¹
Аслан Габиров²

УДК: 284.8:28-91:929(Хасан аль-Аскари)
ББК: 86.38:63.3(5)42
НоS: 180
doi: 10.33864/2790-0037.2026.v7.i2.362-377

Ключевые слова:

Имам Хасан аль-Аскари,
Двунадесятый шиизм,
Калам,
Институт вакала (викала),
Период Аббасидов,
Сокрытие (гайба)

Область исследования:

Гуманитарные науки

Научная область:

Теология

АННОТАЦИЯ

Настоящее исследование посвящено изучению жизни, научной личности и религиозно-интеллектуальной деятельности имама Хасана аль-Аскари (232–260/846–874) - одиннадцатого имама двунадесятного шиизма. Исполняя обязанности имама в условиях жёсткого давления и политики надзора со стороны аббасидских властей, имам Хасан аль-Аскари, несмотря на краткость своей жизни, оставил непреходящее научное наследие в области коранической экзегетики, хадисоведения, калама и фикха. После рассмотрения родословной имама, его семьи и политических условий эпохи в работе детально анализируются его миролюбивая позиция по отношению к аббасидским халифам, сеть коммуникации с шиитской общиной, выстроенная посредством института вакала (wikāla), его критический подход к суфизму и философии, а также его взгляды на основополагающие богословские вопросы - такие как возможность лицезрения Бога (руйат Аллаха) и доктрина имамата. Особое внимание уделяется опровержению имамом возражений мусульманского философа аль-Кинди в отношении Корана, а также его успехам в полемике с христианскими учёными. Научная и организационная деятельность имама Хасана аль-Аскари рассматривается как ключевые факторы, подготовившие шиитскую общину к периоду Великого сокрытия (аль-Гайба аль-Кубра).

¹ Магистрант по исламским наукам, Азербайджанский институт теологии; Баку, Азербайджан

E-mail: adem76atam@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0003-8687-623X>

² Доктор философии по теологии, доцент,

Научный сотрудник, Отдел религии и общественной мысли, Институт востоковедения НАНА; Баку, Азербайджан
E-mail: aslanhabibov@ait.edu.az
<https://orcid.org/0000-0002-3016-3324>

Цитировать статью: Атам, А., & Габиров, А. [2026]. Имам Хасан аль-Аскари и его научная деятельность. *Журнал History of Science*, 7(2), с.362-377.

<https://doi.org/10.33864/2790-0037.2026.v7.i2.362-377>

История статьи:

Поступила: 21.04.2026

Переработана: 21.05.2026

Принята: 01.06.2026

Опубликована: 15.06.2026

İMAM HASAN EL-ASKERİ VE ONUN İLMİ FAALİYETLERİ

Adem Atam¹
Aslan Habibov²

EOS: 284.8:28-91:929(Hasan el-Askeri)

KBS: 86.38:63.3(5)42

HoS: 180

doi: 10.33864/2790-0037.2026.v7.i2.362-377

Anahtar kelimeler:

İmam Hasan el-Askeri,
On İki İmam Şialığı,
Kelam,
Vekâlet Sistemi,
Abbasi Dönemi,
Gaybet

Konu alanı:

İnsani Bilimler

Araştırma alanı:

Teoloji

ÖZ

Bu çalışma, On İki İmam Şiiliğinin on birinci imamı olan İmam Hasan el-Askeri'nin (232-260/846-874) hayatını, ilmi kişiliğini ve dinî-entelektüel faaliyetlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Abbasi iktidarının yoğun baskı ve gözetim politikaları altında imamlık görevini sürdüren İmam Hasan el-Askeri, kısa ömrüne karşın tefsir, hadis, kelam ve fıkıh alanlarında kalıcı bir ilmi miras bırakmıştır. Çalışmada imamın soyu, ailesi ve döneminin siyasi koşulları ele alındıktan sonra; Abbasi halifelerine karşı izlediği barışçıl tutum, vekâlet sistemi aracılığıyla Şia toplumu ile kurduğu iletişim ağı, tasavvuf ve felsefeye yönelik eleştirel yaklaşımı ile Allah'ın görülüp görülemeyeceği ve imamet gibi temel kelami meselelerdeki görüşleri ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Ayrıca imamın, Müslüman filozofu Kindî'nin Kur'an'a yönelik itirazlarını çürütmesi ve Hristiyan ilim insanlarıyla girdiği tartışmalardaki başarısı üzerinde durulmuştur. İmam Hasan el-Askeri'nin ilmi ve örgütsel faaliyetleri, Şii topluluğunu Büyük Gaybet Dönemi'ne hazırlayan temel dinamikler olarak değerlendirilmektedir.

¹ Master Öğrencisi, İslami İlimler, Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü; Bakü, Azerbaycan

E-mail: adem76atam@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-8687-623X>

² İlahiyat Doktoru (PhD), Doçent,

Araştırmacı, Din ve Toplumsal Düşünce Bölümü, AMEA Şarkiyat Enstitüsü; Bakü, Azerbaycan

E-mail: aslanhabibov@ait.edu.az

<https://orcid.org/0000-0002-3016-3324>

Makaleye referans: Atam, A., & Habibov, A. [2026]. İmam Hasan el-Askeri ve Onun İlmî Faaliyetleri. *History of Science dergisi*, 7(2), s.362-377.

<https://doi.org/10.33864/2790-0037.2026.v7.i2.362-377>

Makalenin tarihçesi:

Geliş tarihi: 21.04.2026

Yeniden işlenmek üzere gönderildi: 21.05.2026

Kabul edildi: 01.06.2026

Yayımlandı: 15.06.2026

Copyright: © 2026 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

1.Giriş

İslam tarihinin en kritik dönemlerinden birini temsil eden Abbasi hilafeti, IX. yüzyıl ortalarında siyasi çalkantılar, iç çatışmalar ve ekonomik bunalımlarla sarsılırken Şii imamlar üzerindeki baskısını da giderek artırmıştır. İşte bu zorlu ve çalkantılı tarihsel konjonktürde yaşamını sürdüren İmam Hasan el-Askeri, on birinci imam sıfatıyla Şii İslam düşüncesinin mimarlarından biri olmuştur. Kısıtlı hareket özgürlüğü ve sürekli Abbasi denetimine rağmen kaleme aldığı mektuplar, verdiği fetvalar ve yetiştirdiği âlimlerle hem döneminin İslam entelektüel hayatını hem de sonraki Şii geleneğini derinden etkilemiştir.

İmam Hasan el-Askeri, h. 232 yılında Medine'de dünyaya gelmiş; babası İmam Ali en-Naki'nin h. 234'te Samarra'ya nakledilmesinin ardından bu şehirde büyümüş ve h. 254'te babasının şehit edilmesiyle 22 yaşında imamet makamına geçmiştir. Hayatını büyük ölçüde Samarra'da zorunlu gözetim altında geçiren imam, yalnızca altı yıl süren imamet döneminde (h. 254-260) büyük bir ilmi üretkenlik sergilemiştir. Vefatının zehirlenerek gerçekleştiğine dair rivayetler, onun maruz kaldığı baskıların boyutunu somut biçimde ortaya koymaktadır.

Dönemin siyasi atmosferi değerlendirildiğinde, Abbasi halifelerinin Ehl-i Beyt imamlarına karşı tutumunun son derece sert olduğu görülmektedir. Nitekim Halife Mütevekkil, Hz. Hüseyin'in türbesini yıktırması; ardından gelen halifeler ise Şii toplumu üzerindeki denetimi farklı biçimlerde sürdürmüştür. Bu ortamda İmam Hasan el-Askeri, doğrudan siyasi bir mücadele yerine ilmi ve entelektüel bir strateji benimsemiştir. Vekâlet sistemi sayesinde uzak coğrafyalardaki Şii toplulukları ile iletişim kurmuş; Nişabur, Kum ve çevresine tayin ettiği vekiller aracılığıyla dini rehberliğini sürdürmüştür.

İlmi açıdan son derece verimli bir dönem olan İmam Hasan el-Askeri döneminde; tevhit inancı, imamet teorisi, Allah'ın sıfatları ve Kur'an yorumu gibi temel kelami meseleler enine boyuna tartışılmıştır. İmam, felsefeye ve tasavvufa yönelik eleştirel tutumunu açıkça dile getirmiş; İslam filozofu Kindi'nin Kur'an'a yönelik itirazlarını öğrencileri vasıtasıyla çürütmüş, böylece Şii kelamının sınırlarını ve metodolojisini özgün biçimde çizmiştir. Bunun yanı sıra Hristiyan âlimlerle girdiği tartışmalarda İslam'ın hak din olduğunu savunması, onun entelektüel çoğulculuk içindeki konumunu da belirginleştirmektedir.

Bu çalışmada İmam Hasan el-Askeri'nin tarihsel bağlamı, ailevi kökenleri, imamet anlayışı ve kelami görüşleri bütüncül bir yaklaşımla ele alınacaktır. Ayrıca imamın vefatıyla birlikte başlayan Büyük Gaybet Dönemi'ne toplumu nasıl hazırladığı sorusu merkezi bir eksen olarak takip edilecektir. Klasik Şii kaynakların yanı sıra modern akademik çalışmalar da gözetilerek kaleme alınan bu makale; imamın ilmi mirasını, dönemin siyasi-toplumsal şartları içinde değerlendirmeyi ve bu mirasın sonraki Şii düşüncesine katkısını ortaya koymayı hedeflemektedir.

2.İmam Hasan Askeri'nin soyu ve genel olarak Şiiilikteki konumu

İmam Hasan b. Ali el-Askerî 12 İmam Şiasının, 11. imamı ve 13. masumudur [Telif Komisyonu (Dünya Ehli-Beyt Kurultayı), 2014, s.21]. 12 İmam Şiiiliğine göre "imam" Muhammed Peygamber'den sonra Allah'ın tayin ettiği, peygamberin getirdiği dini koruyan ve devam ettiren makamdır [Kaimi, 2014, s.152]. Masumlar ise Hazreti Peygamber, Peygamberin Kızı Fatıma, Ali b. Ebu Talib, Hasan b. Ali, Hüseyin b. Ali, Ali Zeynelabidin b. Hüseyin, Muhammed el-Bakır b. Ali, Cafer es-Sadık b. Muhammed, Musa el-Kazım b. Cafer, Ali er-Rıza b. Musa, Muhammed et-Taki b. Ali, Ali en-Naki b. Muhammed, Hasan el-Askeri b. Ali, Muhammed el-Mehdi b. Hasan olmakla 14 kişidir. İmam Hasan el-Askeri'nin soyu da bu şekildedir ve Hazreti Hüseyin vasıtası ile Peygamber efendimize kadar ulaşır.

İmam Hasan el-Askeri kendi dönemini zor şartlarında imamlık görevini tamamlamış ve şiiileri Gaybet Dönemine hazırlamıştır. Aynı zamanda sonuncu ve Allah tarafından gayba

çekilmiş olan 12. İmam Muhammed el-Mehdi'nin babası olması sebebi ile İmam Hasan el-Askeri şiiilikte oldukça önemli bir konumdadır.

3.Doğumu, çocukluğu ve ailesi

İmam Hasan el-Askeri'nin Medine'de doğduğu bilinmektedir ancak tarihi ile alakalı hicri 230, 231, 232, 233 gibi farklı seneler rivayet edilmektedir. Bunlardan en meşhuru h. 232 senesinin rebiyülahir ayında doğduğudur. Ahmed b. Ubeydullah b. Hakan'ın naklettiğine göre İmam Hasan el-Askeri esmer, iri gözlü, heybetli ve güzel yüzlüydü [Telif Komisyonu, 2014, s.49-51].

İmamın annesi hakkında Hadis veya Celil adında salih bir cariyeye olduğu aktarılır [Telif Komisyonu, 2014, s.49]. Önceki bölümde bahsettiğimiz gibi babası imamiye şiasının 10. imamı Ali en-Naki b. Muhammed'dir. (ö. H. 254) İmam'ın 3 erkek 1 kız kardeşi vardı. Kardeşlerinin isimleri Seyyid Muhammed (Ebu cafer), Cafer-i Kezzab (yalancı) veya Cafer-i Tevvab (tövbekar) ve Hüseyin'dir [Şeyh Müfid, 2019, s.586].

Seyyid Muhammed İmam'ın en büyük kardeşiydi. Seyyid Muhammed üstün bir ahlaka, geniş bir ilme sahip heybetli bir seyyid idi. İmam Ali en-Naki Samarra'ya giderken çocuk yaşta olan Seyyid Muhammed'i Medine'de bırakmış birkaç sene sonra kendisi Samarra'ya babasının yanına gitmiştir ancak bir süre sonra Medine'ye dönmek için Samarra'dan ayrılmış yolda Beled adlı şehirde hastalanmış ve H. 252 yılında vefat etmiştir [Telif Komisyonu, 2014, s.89-90].

Kardeşi Hüseyin ise bütün kemal özelliklere sahip, İmam Hasan Askeri'ye derinden bağlıydı. İmam Hasan el-Askeri ve kardeşi Hüseyin Peygamber efendimizin gülleri olan İmam Hasan ve İmam Hüseyin'e benzetilerek "es-Sibtyan" (Torunlar) olarak adlandırılmışlardır [Telif Komisyonu, 2014, s.91].

İmam Hasan Askeri'nin kardeşi Cafer'in sultana imam hakkında haber taşıdığı ve şarap içtiği konusunda rivayetler mevcuttur. Kendisi imam ile beraber zindana atılmıştır. Cafer, İmam Hasan el-Askeri'den sonra imamlık iddiasında bulunduğu için İmamiye Şiası arasında Kezzab (yalancı) olarak anılmıştır. Sonradan tövbe ederek Tevvab (tövbekar) olarak anıldığı da rivayet edilir [Telif Komisyonu, 2014, s.91-92].

4.İmam Hadi dönemi

İmam Hasan el-Askeri hayatının büyük bir bölümünü babasının himayesinde geçirmiştir. Bu sebeple İmam Hasan Askeri'nin hayatını anlamak için babası İmam Ali en-Naki'nin hayatına ve döneminin siyasi ortamına da dikkat etmek gerekir. İmam Ali en-Naki imamlığı döneminde 6 Abbasi halifesinin hükümdarlığını görmüştür. Mu'tasım'ın (H. 218-227) döneminde imamlık görevine başlamış ve sırasıyla Vâsık (H. 227-232), Mütevekkil (H. 232-247), Muntasır (H. 247-248), Müstain (H. 248-252) ve Mu'tezz'in (H. 252-255) dönemlerini görmüştür. Mu'tezz'in döneminde şehit edilmiştir [Telif Komisyonu, 2014, s.62].

Bu dönemlerde Abbasi devleti büyük sıkıntılar geçirmiştir. Öncelikle Mu'tasım'ın 836'da bir ordugah şehir kurarak başkenti Sammera'ya taşınması ve türk birliklerini de bu bölgeye nakletmesi ile türk kumandanlar idari kadroları doldurarak yönetimde söz sahibi olmaya başlamış hatta halifeleri bile kendileri belirlemişlerdir. (Hakkı Dursun Yıldız, TDV İslam Ansiklopedisi (1990) "Abbasiler" s. 35) Ayrıca bu dönemlerde taht kavgaları şiddetlenmiş, iç ve dış savaşlar çoğalmış, Harici ve Alevi isyanları güç kazanmış, devletin ekonomisi zayıflamıştı [Telif Komisyonu, 2014, s.62-63; İbnü'l-Esir, 1991, c.7 s.98-149].

Bunların yanı sıra Abbasi hükümdarlarının Hz. Ali'nin soyuna özellikle Ehl-i Beyt imamlarına karşı şiddetli bir düşmanlık sergilediği de bilinen bir gerçektir. Bu tavır öyle noktalara ulaşmıştır ki Mütevekkil Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in kabrini yıktırması, araziye tarlaya çevirmiş ve kabrin ziyaret edilmesini yasaklamıştır [İbnü'l-Esir, 1991, c.7 s.52-54]. Bununla beraber Mütevekkil İmam Ali en-Naki'yi H. 234 senesinde Samarra'ya

getirerek gözetim altında tutmuş, imam ile irtibata geçen insanları kontrol altına almıştır. İmam Hasan el-Askeri de babası ile Samarra'ya gelmiş, babasının şehit edildiği H.254 senesine kadar babasının himayesinde yaşamıştır [Telif Komisyonu, 2014, s.59-60, 63-68]. Bu süreç içerisinde İmam Hasan el-Askeri'nin Bizans imparatorunun torunu ile evlendiği rivayet edilir. Rivayet şu şekildedir:

İmam Ali Nakî (a.s) ve İmam Hasan Askerî'nin (a.s) dostlarından biri "Surre Men Raa" (Samerra) Mahallesi'nde onların komşusu olan, Ebu Eyyüb Ensari'nin evlatlarından olan, Süleyman oğlu Bişr Nahhas, şöyle anlatıyor: Şöyle dedim: "O halde alametlerinden şahit olduklarından bazı şeyleri (bu) kardeşine ikram et."

Şöyle dedi: "İmam Ali Nakî'nin (a.s) hizmetçisi, Kâfur ile karşılaştım, beni onun yanına çağırıyordu. Elbisemi giydim. Onun yanına girdim ve oğlu Muhammed'in babasının (İmam Askerî'nin) perde arkasında olan bacısı Hekime ile konuştuğunu gördüm. Oturduğum zaman şöyle dedi:

"Ey Bişr! Şüphesiz ki sen Ensar evlatlarındansın. Bu velayet her zaman sizin aranızda olmuştur. Onu bir halef diğer bir halefe miras bırakmıştır. Nitekim siz, biz Ehl-i Beyt'in itimat ettiği kimselersiniz. Seni öyle bir faziletle yüceltip şereflendiriyorum ki bunun sayesinde diğer taraftarlarımızdan bize dostluklarıyla alakalı (öne) geçesin diye. Seni bir sır ile tanıştırıyorum ve bir cariyeyi almaya yolluyorum."

O, Rum yazısı ve diliyle adresli bir mektup yazdı, üzerine mühür vurdu ve içinde iki yüz yirmi dinar olan bir sarı kese çıkardı. Şöyle dedi:

"Al bunları ve bu paralarla Bağdat'a git. Falan günün başlangıcında Fırat'ın geçit yerinde ol. Senin tarafına esirlerin kayıkları ve içerisinden görünen cariyeler ulaştığında, böylece Abbasoğulları memurlarının vekilleri, Irak gençlerinden olan alıcı grubu onların etrafını sardığında, özellikleri "şöyle şöyle" olan, iki kalın ipek giyinmiş, yüzünü açmaktan, ona karşı gelenin dokunmasından, ona dokunmaya teşebbüs edene boyun eğmekten çekinen ve nazik örtü arkasında gösterilmesine ümitle bakışını meşgul eden cariyeyi müşterilere gösterene dek, Yezit oğlu Ömer adlı köle satıcısını izle. O köle satıcısı ona vuracak o da Rum dilinde feryat edecektir. Bil ki o, o anda şöyle demektedir: "Vay! Hayâm (iffetim) elden gitti!"

Müşterilerden biri diyecek ki: (Bu cariye hatırına) üç yüz dinar benim boynumdadır. Böyle ki ondaki iffet rağbetimin artmasına sebep olmuştur. O ise diyecektir ki: "Eğer Süleyman'ın elbisesi ve onun saltanat kürsüsünde dahi ortaya çıksaydın, bende sana karşı bir rağbet olmazdı. Bundan dolayı malına da yazıklar olsun."

Köle satıcısı diyecektir ki: "Çare nedir? Satışın mecburdur."

Cariye diyecektir ki: "Aceleye gerek yok. Kalbimin hem ona hem de onun güvenilirlik ve dindarlığına yattığı bir müşteri seçmek gerekmektedir."

İşte o zaman kalk ve köle satıcısı Yezit oğlu Ömer'in yanına gidip de ki: "Üstümde eşraftan birine ait kapalı bir mektup vardır ve onu Rum dilinde ve yazısında yazmış, keramet, vefa, büyüklük ve cömertliğini orada vafsetmiştir. Sonra mektubu o cariyeye ver ki kendi sahibinin ahlakı hakkında düşünsün. Nitekim ona meyledip razı olursa, ona de ki: "Ben onu senden almak için o şahsın vekiliyim."

Süleyman oğlu Bişr şöyle diyor: "Mevlam Ali Nakî'nin o cariyenin meselesi hakkında bana tayin ettiği bütün emirleri yerine getirdim. Nitekim mektuba bakar bakmaz hıçkırarak ağladı ve köle satıcısı Yezit oğlu Ömer'e şöyle dedi:

"Beni bu mektubun sahibine sat!"

Kesinlikle ona satmaz ise kendini öldüreceği hakkında ant içti. Ben onunla cariyenin değeri hakkında konuşuyordum. Nitekim onun değeri efendimin bana verdiği sarı renkli kesedeki dinarların miktarına ulaşmıştı. O, dinarları benden aldı. Ben de cariyeyi sevinçli ve mutlu halde devraldım. Onu Bağdat'taki kaldığım hücreme götürdüm. Oturur oturmaz

cebinden efendisinin mektubunu çıkardı, onu öpüyor, yanağına koyuyor, göz kapağının üzerine örtüyor, bağına basıyordu. Ben ona şaşırarak şöyle dedim: “Tanımadığın bir kimsenin mektubunu mu öpüyorsun?”

O ise şöyle dedi: “Ey peygamberlerin evlatlarının makamı ile alakalı bilgisi az olan, aciz kimse! Sözümü dinle ve kalbini benim için boşa çıkar. Ben Rum padişahı, Kayser oğlu Yeşua'nın kızı Muleyke'yim. Annem ise Mesih'in vasisi Şem'un'a ulaşan Havarilerin neslindedir. Sana oldukça garip bir hikâye anlatacağım. Babam Kayser, beni on üç yaşındayken kardeşinin oğlu ile evlendirmek istiyordu. Bundan dolayı da kendi sarayında havarilerin neslinden, keşişlerden ve rahiplerden üç yüz, önemli adamlardan yedi yüz, ordu yöneticileri, büyükleri ve aşiret sahiplerinden dört bin adam topladı. Mülkünün öndeki odasından sarayın hayatına kadar çeşitli değerli taşlarla süslenmiş güzel bir taht getirtti ve onu kırk merdiven yükseklik üzerine yükseltti. Kardeşinin oğlu oturduğunda onu haçlar kapsıyordu, keşişler dua etmeye kalktı, İnciller açıldı, (ama birden) haçlar yukarıdan dökülüp yere yapıştı, sütunlar dağıldı ve aşağıya (misafirlerin olduğu yere) döküldü. Yukarıda oturan baygın halde yere yığıldı, keşişlerin rengi kaçtı, göğüsleri titredi.

Onların büyüğü babama şöyle dedi: “Ey Hükümdar! Bu Mesihî dininin ve ‘Melikanî’ mezhebinin ortadan kalkmasını gösteren bu uğursuzluk ile karşılaşmaktan bizi mazur gör.”

Babam da bu olayı oldukça uğursuz saydı ve keşişlere şöyle dedi: “Bu sütunları kaldırın, haçları yüceltin, bu tahtı getirmeyin, uğursuzun kardeşini hazır edin ki onu bu kızla evlendireyim. Bununla da mutluluğu sayesinde uğursuzluğu üzerinizden defedeyim.”

Bunu yaptıkları zaman, birincide ne olduysa aynısı oldu. İnsanlar dağıldı. Babam Kayser perişan oldu. Sarayın içine geldi ve perdeleri aşağıya indirdi. O gece (rüyamda) bana, Mesih, Şem'un ve Havarilerden bir grubun babamın sarayında toplandıkları gösterildi. Babamın taht kurduğu yere bir minber kurmuşlardı. Büyüklük ve yücelikleri göğe ulaşıyordu. Hz. Muhammed bir grup genç ve evlatlarından bir grup ile onların yanına geldi. Mesih onu karşılamaya geldi, onunla kucaklaştı. O zaman Hz. Muhammed ona şöyle buyurdu:

“Ey Ruhullah! Ben senin vasin Şem'un'un kızı Muleyke'yi bu oğlum için istemeye geldim”.

İmam Hasan Askerî'nin mektubuna işaret etti. Hz. İsa Mesih, Şem'un'a bakıp şöyle dedi:

“Şerafet, senin yanına gelmiştir. Öyleyse akrabalığını Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) akrabalığıyla birleştir”.

O şöyle dedi:

“Bu şekilde yaptım”.

O zaman Muhammed minbere çıktı hutbe okudu ve beni evlendirdi. Mesih, Muhammed evlatları ve Havariler şahit oldular. Rüyadan uyandığımda, bu rüyayı dedeme ve babama anlatsam beni öldürürler diye korktum. Bundan dolayı da onu yüreğimde sakladım ve onlara bundan bahsetmedim. Kalbim, İmam Hasan Askerî'nin aşkıyla çarptı. Ta ki yemeden içmeden kesildim, zayıfladım ve ağır hastalığa düştüm. Rum şehirlerinde babamın, yanıma getirip ilacımı ondan istemediği bir doktor kalmadı. Nitekim ümitsizliğe (babam) düştüğünde şöyle dedi: *“Ey gözümün nuru, aklından bu dünyada onu senin için yerine getireceğim bir istek geçiyor mu?”*

Şöyle dedim: “Ey babam, bütün kurtuluş kapılarının yüzüme kapandığını düşünüyorum! Eğer zindanında olan Müslüman esirlerin işkencelerini kesip zincirlerini açarsan, onlara merhamet eder ve onlara kurtuluşla minnet koyarsan, Mesih ve onun annesinin bana şifa ve sağlık bahşedeceğini ümit ediyorum”.

Babam bunu yaptıktan sonra bedenimde sağlığın görünmesi için sabrettim. Kolaylıkla yemek yedim Babam da buna sevindi, esirlere ikram etmeye ve onları izzetli kılmaya başladı. Dört gece sonra yine rüyamda Kadınların Efendisinin (Hz. Fatıma) beni ziyaret

ettiğini gördüm. İmran kızı Meryem ve cennet hizmetçilerinden olan bin hizmetçi de onunla birlikteydi.

Hiz. Meryem bana şöyle diyordu:

“Bu, Kadınların Efendisidir. Senin kocan İmam Hasan Askerî'nin annesidir”.

Ben ona dokunup ağladım ve İmam Hasan Askerî'nin beni ziyarete gelmemesinden dolayı şikâyetinde bulundum.

Kadınların Efendisi bana şöyle dedi:

“Oğlum, Ebu Muhammed (İmam Hasan Askerî), sen Allah'a ortak koştuğun ve Hristiyan yolunda olduğun halde seni ziyarete gelmeyecektir. Bu benim bacım Meryem'dir ve senin dininden Allah'a sığınmıştır. Bundan dolayı da eğer izzet ve celal sahibi Allah'ın Mesih ve Meryem'in senden razı olmasını ve Ebu Muhammed'in (İmam Hasan Askerî'nin) seni ziyarete gelmesini istiyorsan, o zaman şöyle de:

“Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, şehadet ederim ki babam Muhammed Allah'ın Elçisi'dir (s.a.a).” bu sözü söyledikten sonra Kadınların Efendisi (Hz. Fatıma Zehra) beni bağrına bastı ve beni sevindirdi.

O şöyle dedi:

“Şimdi İmam Hasan Askerî'nin seni ziyarete gelmesini bekle. Çünkü ben onu senin yanına göndereceğim.”

O zaman ayıldım ve kendi kendime şöyle dedim:

“Ah Ebu Muhammed'i (İmam Hasan Askerî'yi) görmenin hasretinden!”

Ertesi gece Ebu Muhammed (Hasan Askerî) rüyada yanıma geldi ve onu gördüm. Ben ona şöyle diyordum: “Ey Habibim! Kalbimi bütün sevginle meşgul ettikten sonra bana cefa ettin.”

O şöyle dedi:

“Benim gecikmem yalnız senin Allah'a ortak koşmandan dolayı idi. Artık Müslüman olduğun halde, Allah açık şekilde bizim vuslatımızı bir yerde birleştirene dek ben, her gece seni ziyaret edeceğim.”

Böylelikle bundan sonra buraya kadar her gece beni ziyaret etmesi kesilmedi.”

Bısr şöyle dedi: “Ben ona şöyle dedim: “Nasıl esir düştün?”

O şöyle dedi:

“Bir gece Ebu Muhammed (İmam Hasan Askerî) bana: “Baban falan gün Müslümanlarla savaşmak için bir ordu gönderecektir. Sonra kendisi de onların arkasından gidecektir. Sen de falan yoldan bir grup hizmetçiyle birlikte köle elbisesinde, elbiseni değiştirerek onlara katılmalısın.”

Ben de böyle yaptım ve Müslümanların casusları üzerimize çıktı. Neticede işimiz gördüğün ve şahit olduğun gibi oldu. Senden başka şimdiye dek, benim Rum padişahının kızı olduğumun kimse farkına varmadı. Bu da seni bilgilendirmem sayesinde. Ganimet payı içerisinde yanına düştüğüm Şeyh, bana adımı sormuştu. Ancak ben inkâr ettim ve adımın ‘Nergis’ olduğunu söyledim. O da bunun cariyelerin adı olduğunu söyledi.”

Ben şöyle dedim: “Çok acayip! Sen Rum'sun ama dilin Arapçadır.”

O şöyle dedi: “Babamın merakından ve beni edebiyat öğrenmeye teşvikinden dolayıdır. O bana tercüman olan bir kadın gönderdi ve onun yanıma gelip gitmesini istiyordu. Nitekim sabah akşam yanıma geliyor ve bana Arapça öğretiyordu. Neticede dilim ona süreklilikten dolayı alıştı.”

Bısr şöyle dedi: “Onunla Samerra'ya döndüğümüzde efendimiz İmam Ali Nakî'nin (a.s) yanına gittim.

Ona şöyle dedi:

“Allah sana İslam'ın izzetini, Hristiyanlığın zilletini, Muhammed ve Ehl-i Beyt'inin şerefini nasıl gösterdi?”

O şöyle dedi: “Sana nasıl tasvir edeyim ey Allah’ın Elçisi’nin (s.a.a) oğlu! Nitekim sen bunu benden daha iyi biliyorsun.”

İmam şöyle buyurdu:

“Sana izzet ü ikram etmek istiyorum. On dirhem mi yoksa içinde ebedî şeref olan sana ait bir müjde mi? Hangisi senin için daha sevimlidir?”

Şöyle dedi: “Aksine müjde!”

Şöyle buyurdu:

“Dünyaya, doğuya, batıya sahip olacak, yeryüzünü zulüm ve haksızlıkla dolduğu gibi hak ve adaletle dolduracak bir evlattan dolayı sevin!”

Şöyle dedi: “O kimdendir?”

Şöyle buyurdu:

“Falan ayın, falan yılının, falan gecesinde, Rum’da Allah’ın Elçisi (s.a.a) seni kimden onun için istedi?”

Şöyle dedi: “Mesih ve onun vasisinden.”

Şöyle buyurdu:

“Peki Mesih ve onun vasisi seni kimle evlendirdi?”

Şöyle dedi: “Oğlun Ebu Muhammed (İmam Hasan Askerî) ile.”

Şöyle buyurdu:

“Peki sen onu tanıyor musun?”

Şöyle dedi: “Annesi Kadınların Efendisinin eliyle Müslüman olduğum gecedan beri beni ziyaret etmesinden bir gece bile yoksun kalmadım ki!”

İmam şöyle dedi:

“Ey Kâfur! Bacım Hekime’yi bana çağır.”

Hekime onun yanına girdiğinde şöyle buyurdu:

“Bu odur!”

Böylece, Hekime ona uzun uzadıya sarıldı, ondan dolayı çok sevindi. Sonra Efendimiz (İmam Ali Nakî) ona şöyle dedi:

“Ey Allah’ın Elçisi’nin (s.a.a) kızı! Onu evine (odana) götür. Ona farzları ve sünnetleri öğret. Çünkü o, Ebu Muhammed’in (İmam Hasan Askerî’nin) eşi ve Kaim’in (İmam Mehdi’nin) annesidir.” [Şeyh Tusi, 2021, s.150-156]

Rivayetin bize ulaştırdığı şekilde İmam Hasan el-Askerî’nin bu hatundan bir erkek evladı olmuştur. Diğer kaynaklara bakılınca İmam Hasan el-Askerî’nin tek evladının İmam Mehdi olduğu anlaşılmaktadır [Şeyh Müfid, 2019, s.605; İbn Esir, 1991, c.7 s.228, Şeyh Tusi, 2021, s.174-177].

H. 254 senesinde İmam Ali en-Nakî’nin zehirlenerek şehit edilmesi ile babasının bildirdiği şekilde İmam Hasan el-Askerî 22 yaşında imamet görevine başlamıştır [Telif Komisyonu, 2014, s.113-116]. İmam Hasan Askerî İmamet görevine geldiğinde hilafette Mu’tez vardı. Rivayete göre Mu’tez İmam Hasan el-Askerî’nin Kufe’ye gönderilmesini ve yolda boynunun vurdurulmasını emretmiş ancak bu karardan sonra İmamın da müjdelediği şekilde 3 gün içerisinde H. 255 senesinde tahttan indirilmiş ve eziyetle öldürülmüştür [Şeyh Tusi, 2021, s.147,149; İbn Esir, 1991, c.7/s.164-165, Taberi, 2023, s.520].

Mu’tez’in yerine kardeşi Muhtedi (ö. H. 256) geçmiştir. Muhtedi daha zahit bir imaj çizmeye çalışıyordu. Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz’i (ö. H. 101) kendisine rol model edinmişti [İbn Esir, 1991, c.7/s.166; Pişvai, 2014, s.553-554]. Ancak buna rağmen İmam Hasan el-Askerî ve ashabına karşı tutumu önceki halifelerle aynı olacak şekilde baskı ve denetimlere devam etmiştir. Bu baskılara rağmen İmam ve ashabının faaliyetlerini durduramayınca İmamı hapse atmıştır [Şeyh Müfid, 2019, s.601; Telif Komisyonu, 2014, s.143]. Muhtedi’nin bununla da yetinmeyerek İmam’ı ölümle tehdit ettiği ve bunu duyan imamın ashabından bazı kimselerin imama mektup yazması sonucunda İmam Hasan el-

Askeri'nin 6 gün içerisinde Muhtedi'nin öleceğini yazarak bildirdiği nakledilir [Şeyh Müfid, 2019, s.600-601; Şeyh Tusi, 2021, s.147-148, Taberi, 2023, c.3/s.520; Pişvai, 2014,s.554-555, Telif Komisyonu, 2014, s.144].

Muhtedi'nin öldürülmesi sonucu H. 270 yılında hilafete Mutemed b. Mütevekkil (ö. H. 279) geçmiştir [Aktan, 2020, s.387; Taberi, 2023, s.520]. Mutemed de önceki halifelerle aynı tutumu sergilemiştir. Ancak Mutemed'in Hristiyan bir alime karşı İmam Hasan el-Askeri'den yardım istemesi ve imamın halkın Hristiyanlığa meyletmesini önlemesi neticesinde, Mutemed imamı serbest bırakmış ve imam Samarra'daki evine dönmüştür. İmamın, Hak dergâha kavuşuncaya kadar halife ile ilişkileri bu şekilde devam etmiştir [Telif Komisyonu, 2014, s.151-153].

İmam Hasan el-Askeri'nin vefatı veya şehadeti konusunda farklı rivayetler mevcuttur. Bazı rivayetlerde H. 260 senesinin rebiyülevvel ayının ilk günü hastalandığı ve aynı ayın 8. günü vefat ettiği ve Samarra şehrinde babasının yanına defnedildiği yazar [Şeyh Müfid, 2019, s.592-595, 601; İbn Esir, 1991, c.7 s.228]. Diğer bir yandan İmamın yöneticiler tarafından zehirlendiğini söyleyen rivayetler [Telif Komisyonu, 2014, s.155] ve İmam hastalandığı zaman, halife ve saray erbabının tedirginliğinin yanı sıra imam ile fazla alakadar olmaları [Şeyh Müfid, 2019, s.592-595] ve de önceki halifelerin tutumları değerlendirildiğinde İmamın şehit edilmiş olduğu ihtimalini düşünmemek imkansız olacaktır.

İmam Hasan el-Askeri maruz kaldığı baskı ve gözetimlere rağmen her zaman barışçıl bir tutum sergilemiştir bununla birlikte insanlara dini doğru bir şekilde öğretmeye çalışmış, oluşan sapkın görüş ve fırkalarla ilmi olarak mücadele etmiş, diğer dinler karşısında İslam'ın hak din olduğunu göstermiştir [Telif Komisyonu, 2014, s.151-153, 210-221].

5.İmam Hasan Askeri'nin “Sufilik” hakkındaki görüşü

İmam Hasan el-Askeri'nin, Ebu Haşim el-Caferi ile yaptığı konuşmada gelecekte yaşanacak sıkıntılı bir dönemden ve o dönemin sapkınlıklarından bahsederken bu dönemin bu sapkın alimlerini tasavvufa ve felsefeye meyletmesini gerekçe olarak sunar. Konuşma şu şekilde nakledilmiştir:

İmam Hasan el-Askeri:

Ey Ebu Haşim! İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki yüzleri mütebessim ve sevinçli, kalpleri karanlık ve kederli olacak. Sünnet onların yanında bidat, bidat onların yanında sünnet, mümin onların yanında hakir, fasık onların yanında vakarlı olacaktır. Bu kişilerin önderleri cahil ve zalimdir. Bunların âlimleri zalimlerin kapılarında gezmekte, zenginleri fakirlerin azıklarını çalmakta, küçükleri büyüklerinin önünde gitmektedir. Onların içinde bulunan her cahil uzman ve bilgili, her bilgin de fakirdir. Bunlar, ihlâslı ve samimi kişiyle içinde şüphe bulunan kişiyi birbirinden ayırt edemezler, koyunla kurdu birbirinden ayıramazlar. Âlimleri Allah'ın yeryüzündeki yarattıklarının en kötüleridir. Çünkü onlar felsefe ve tasavvufa meylederler. Allah'a yemin ederim ki onlar sapkın ve inhiraf etmiş kişilerdir. Bizim muhaliflerimizi sevme konusunda aşırıya gider, bizim Şiîlerimizi ve dostlarımızı saptırmaya çalışırlar. Bir makama nail olurlarsa, bitip tükenmek bilmez övgüler yağdırırlar, makamlarından olduklarında Allah'a riya üzere ibadet ederler. Bil ki, gerçekte onlar müminler içerisindeki eşkıyalardır, halkı mühlitlerin yoluna çağıranıdır. Onlarla karşılaşanlar onlardan sakınsınlar, dinlerini ve imanlarını korusunlar.

Sonra da dedi ki:

Ey Eba Haşim! Bu, benim babamın ataları aracılığıyla babalarından, onların da Cafer b. Muhammed Sadık'tan (hepsine selâm olsun) naklettiği haberdur ve bu bizim sırlarımızdandır, bunu biz sadece ehline anlatırız [Telif Komisyonu, 2014, s.181-182].

6. İmam Hasan el-Askeri'nin Kelam Mirası

İmam Hasan el-Askeri tefsir, hadis, kelam, fıkıh gibi ilimlerin kapsadığı pek çok konuda görüşler bildirmiştir. Şimdi bu görüşlerden bazılarını aktaracağız:

İmam Hasan el-Askeri'nin, İslam Filzofu Yakub b. İshak el-Kindi'nin fikrini değiştirmesi:

İbn Şehr Aşub bu olayı şu şekilde nakletmiştir:

İshak el-Kindi Kurandaki müteşabih ayetleri bir araya getirerek "Kuran'daki çelişkiler" adında bir kitap yazıyordu.

"Bir gün Kindi'nin öğrencilerinden biri İmam Hasan Askeri'nin (a.s) yanına girdiğinde, İmam (a.s) ona dedi ki: "İçinizde hocanız Kindi'nin Kur'an hakkında söyledikleriyle ilgili hususlara cevap verecek olgun bir adam yok mu?"

Öğrenci de dedi ki: "Biz onun öğrencileriyiz, ona bu ya da başka konuda nasıl itiraz edebiliriz?"

İmam, "Peki söylediklerimi ona iletir misin?" deyince, o da, "Evet, buyurun." dedi.

Bunun üzerine İmam (a.s) dedi ki:

Onun yanına git, onunla ünsiyet kurmada güzel davranmaya ve üzerinde düşündüğü konularda ona yardımcı olmaya çalış. Bu konuda aranızda ünsiyet oluşunca ona de ki: "Aklıma sana sormak istediğim bir mesele geldi." O senden sorunu kendisinden sormanı isteyecektir. Ona de ki: "Şu Kur'an'ı okuyan kimse yanına gelip de okuduğu ayetlerden maksadının senin ileri sürdüğün görüşlerin dışında bir anlam olduğunu ileri sürmesi mümkün müdür?" O da sana "Mümkündür." diyecektir. Çünkü o, bir şeyi duyduğunda anlayacak kadar zekidir. Bu cevabı verdiğinde ona de ki: "O hâlde onun, senin ileri sürdüğün görüşün dışında bir şey kastettiğini, böylece onu anlamı dışında yorumladığını nereden bileceksin?"

Bunun üzerine adam hocası Kindi'nin yanına gitti, aralarında (İmam'ın bahsettiği şekilde) ünsiyet oluşunca, sorusunu Kindi'ye yöneltti. Kindi, "Söylediklerini tekrarla." Adam sözlerini tekrarlayınca Kendi kendine bir süre düşündü, sonra da bunun dil ve akıl açısından muhtemel olduğunu gördü. Kindi ona, "Allah rızası için bunu nereden öğrendiğini bana söyle." dedi. Öğrencisi ona, "Aklıma gelen bir meseleydi, kafama takıldığı için sana sordum." deyince, Kindi, "Hayır, senin gibi biri ne bu meseleye vâkıf olabilir, ne de bu mertebeye ulaşabilir. Söyle bana bunu sana kim anlattı?" dedi.

O da, "Bunu bana Ebu Muhammed el-Askerî söyledi." deyince Kindi, "Şimdi doğru söyledin, böyle bir şey ancak böyle bir evden çıkabilir." dedi, sonra ateş istedi ve yazdığı her şeyi yaktı." [Şehraşub, 1991, c.4, s.424; Pişvai, 2014, s.562-564; Telif Komisyonu, 2014, s.176-178].

Allah'ın görülüp görülemeyeceği konusundaki görüşü:

Yakub b. İshak şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Muhammed'e (İmam Hasan b. Ali el-Askerî aleyhisselâm) bir mektup yazarak şu soruyu sordum: "Kul, Rabbini görmeden O'na nasıl ibadet edebilir?"

Mektubuma şu cevabı verdi: "Ey Ebu Yusuf! Bana ve atalarımın nimetler bahşeden Efendim, Mevlâm görülmekten münezzehtir."

Ona bir de şu soruyu sordum: Resûlullah Rabbini gördü mü?

Bana şu cevabı gönderdi: "Allah Tebareke ve Teâlâ, peygamberinin kalbine azametinin nurundan istediğini göstermiştir." [Şeyh Saduk, 2014, s.155].

İmam Hasan el-Askeri'nin Tevhit anlayışı hakkındaki görüşü:

Sehl b. Ziyad der ki:

255 senesinde Ebu Muhammed'e (İmam Hasan b. Ali aleyhisselâm) şunları yazıp gönderdim: "Efendim, arkadaşlarımız, tevhid hakkında ihtilâfa düşmüşlerdir. Bazısı 'O, cisimdir' derken; bazısı 'O, surettir.' diyor. Eğer uygun görürseniz efendim, bu hususta

üzerinde duracağım ve ötesine geçmeyeceğim bir bilgi öğretirseniz bendenize lütufta bulunmuş olursunuz.” Kendi el yazısıyla bana şu cevabı yazdı:

“Bana tevhidle ilgili bir soru soruyorsun. Oysa böyle konulara dalmakla yükümlü değilsiniz. Allah Teâlâ birdir, tektir, ihtiyaçsızdır. Doğurmamış, doğrulmamıştır. Hiç kimse O’na denk değildir. Yaratıcıdır. Yaratılmış değildir. O, Tebareke ve Teâlâ’dır. Cisim veya başka şeylerden dilediğini yaratır, dilediğine şekil verir; ama kendisi suret değildir. O’nun şanı yücedir, isimleri uludur. Benzeri olmaktan yücedir. O, başkası değildir. ‘O’nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, işitendir, görendir [Şura, 11]” [Şeyh Saduk, 2014, s.143].

İmam Hasan el-Askeri’nin İmamet mevzusu hakkındaki görüşleri:

“Şiîlerden bir grubun kendisinin imameti hakkında ihtilafa düştüklerinde İmam (a.s) şöyle yazdı: "Babalarımın hiçbirini benim gibi bu topluluğun şüphesine duçar olmamıştır. Eğer inandığımız bu mesele (imamet), bir vakte kadar olan ve sonra kesilen bir şeyse, (imametın süresinin bittiğine dair) şüpheniz yerinde olur. Ama eğer hayat devam ettikçe devam edecek olan bir şeyse, artık o zaman bu şüphenin anlamı kalmaz.” [El-Harrani, 2011, s.493].

“(İmamet konusunda) delil isteyen bir kişiye şöyle yazdılar: "Kim nişane ve açık bir delil isterse, istediği şey ona verilir. Daha sonra nişane ve delil istediği kimseden (imamdan) yüz çevirirse, iki kat azap edilir. Kim sabrederse (mucize istemezse), Allah tarafından teyit edilir. İnsanlar, gönderilen semavî kitapların yolunu seçmek üzere yaratılmışlardır. Allah'tan doğruluğu niyaz ediyoruz. Sonuç, ya hakka teslim olmaktır veya (kabul etmeyip) helak olmaktır.” [El-Harrani, 2011, s.492].

7. Vekiller Sistemi

İmam Hasan el-Askeri baskı ve gözetim altında olduğundan dolayı faaliyetlerini kendinden önceki imamların da uygulamış olduğu gibi vekiller üzerinden gerçekleştiriyordu. Bu sistemde imam kendi yerine vekiller tayin eder ve bu vekilleri farklı bölgelere atardı. Vekiller imam tarafından itimat edilen kişilerdi, gerekli yerlerde imam adına konuşabilirlerdi. Aynı zamanda vekiller, imam ile halk arasında iletişimi sağlar, soruları imama ulaştırır, imamın fetvalarını halka duyurur, para toplama ve gerekli yerlere harcanması gibi işleri de gerçekleştirirlerdi. Ayrıca bu vekillerden Osman b. Said el-Amri es-Semman ve oğlu Muhammed b. Osman b. Said el-Amri aynı zamanda İmam Hasan el-Askeri’nin oğlu Muhammed el-Mehdi’nin de vekilidirler [et-Tusi s.401; Telif Komisyonu, 2014, s.198-201].

İmam’ın vekillerinin bazılarının ismi şu şekildedir: İbrahim b. Abde en-Nisaburî İmam Ali en-Naki ve İmam Hasan el-Askeri’nin sadık ashabındandı ve İmam Hasan el-Askeri’nin Nişabur’daki vekiliydi [El-Keşşi, 1395, c.2, s.183]. Ahmed b. İshak el-Kummi İmam’ın Kum’daki vekiliydi. (Rical-i Necaşi s.91) Kasım b. Ala el-Hemdani, Muhammed b. Ahmed b. Cafer (el-Caferi) el-Kummi el-Attar, Muhammed b. Salih b. Muhammed el-Hemdani de imamın vekillerindedi [Şeyh Saduk, 1985, s.442; et-Tusi, s.402].

İmam Hasan el-Askeri’nin önemli faaliyetlerinden birisi de Ataları İmam Muhammed Bakır (H.57-114) ve İmam Cafer es-Sadık’ın (H.83-148) döneminde başlayan ravi ve fukaha yetiştirme sürecini, dedesi ve babası gibi onun da devam ettirmesidir. Bu faaliyetin İmam Muhammed Bakır döneminden başlaması İmam Hasan el-Askeri için önemli bir kaynak oluşturmuştur. İmam ashabının çalışmalarına destek vermiş ve usul konusunda onlara yol göstermiştir. Bu dönemde Ehl-i Beyt medresesinin temel çizgileri ve kaynakları oluşmaya başlamış, Gaybet Dönemi’ne ortam hazırlanmıştır. İmam Hasan el-Askerinin ashabının içerisindeki ravi ve muhaddislerin sayısının 100 den fazla olduğu ifade edilmiştir [Telif Komisyonu, 2014, s.202-206; Habibov, 2007, s.57-58].

Bu ravi ve muhaddislerin bazılarının isimleri şu şekildedir: Ali b. Cafer el-Hemmani, Ebu Haşim Davud b. Kasım el-Caferi, Muhammed b. Ali b. Bilal, Ebu Amr Osman b. Said

el-Amr, ez-Zeyyat ve e's-Semman, Muhammed b. el-Hasen es-Saffar, Ebu Talib Hasan b. Cafer, Hüseyin b. Ruh en-Nevbahti. İbrahim b. Ubeyde b. İbrahim en-Nisaburî [et-Tusi s.388, 398, 401; Ali Necaşi, 2010, s.156, 354; Şehraşub, 1991, c.3, s.525].

İmam Hasan el-Askeri'nin yaptığı fakih ve ravi yetiştirme çalışmalarıyla beraber bizzat kendisi de tefsir, hadis, kelim, akaid ve fıkıh gibi islami ilimlere de önemli katkılarda bulunmuştur [Telif Komisyonu, 2014, s.230-301]. İmam Hasan el-Askeri'ye isnad edilen eserler Kitabuhu Aleyhisselam ile İshak b. İsmail en-Neysaburi, Ma Ruviye Anhu mine'l-Mevazi'l-Kısar, Risaletu'l-Menkibe, Mukatebatu'r-Rical ani'l-Askeriyeyn ve et-Tefsir ile 5 adettir [Habibov, 2007, s.58].

8.Sonuç

İmam Hasan el-Askeri, On İki İmam Şiiliğinin en kritik geçiş dönemlerinden birinde, yoğun Abbasi baskısı ve gözetimi altında imamlık görevini sürdürmüş ve kısa ömrüne rağmen İslam düşünce tarihinde silinmez bir iz bırakmıştır. H. 254-260 yılları arasında yalnızca altı yıl süren imamet döneminde sergilediği ilmi üretkenlik ve örgütsel beceri, dönemin siyasi kısıtlamalarıyla kıyaslandığında son derece dikkat çekicidir.

Abbasi halifelerine karşı barışçıl ve temkinli bir tutum benimseyen imam, doğrudan siyasi mücadeleden kaçınmış; bunun yerine ilim, irşad ve kurumsal örgütlenme yolunu tercih etmiştir. Vekâlet sistemi aracılığıyla Nişabur, Kum ve çevre bölgelerdeki Şii toplulukları ile iletişimini koparmaması, merkezi bir otorite olmaksızın dağınık bir topluluğu bir arada tutabilmesinin en somut göstergesidir. Bu sistemin Osman b. Said el-Amri ve oğlu gibi güvenilir isimler üzerinden işletilmesi, ilerleyen dönemde Büyük Gaybet'e geçişi kolaylaştıracak kurumsal altyapının temellerini atmıştır.

Kelami açıdan değerlendirildiğinde imamın tevhit, imamet, ve Kur'an'ın yorumu gibi temel meselelerdeki açıklamaları, Şii kelim geleneğinin metodolojik sınırlarını çizmiştir. Kindi'nin Kur'an'a yönelttiği felsefi itirazların öğrencisi aracılığıyla çürütülmesi ve Hristiyan alimlerle girilen tartışmalardaki başarı, imamın yalnızca iç toplulukla sınırlı kalmayıp entelektüel çoğulculuk ortamında İslam'ı savunan aktif bir figür olduğunu ortaya koymaktadır.

Öte yandan İmam Hasan el-Askeri'nin 12. İmam Muhammed el-Mehdi'nin babası olması, onun Şiiliğin teolojik yapısındaki yerini daha da belirleyici kılmaktadır. Gaybet Dönemi'ne toplumu hazırlama sürecinde yetiştirdiği 100'den fazla ravi ve fakih, kurumlaştırdığı vekâlet ağı ve kaleme aldığı eserler, imamın vefatından sonra da toplumu ayakta tutan dinamikler olmuştur.

Sonuç olarak İmam Hasan el-Askeri'nin ilmi ve örgütsel mirası; Şii İslam'ın tarihsel süreçte nasıl bir kırılma dönemini atlatacak kurumsal bütünlüğünü koruduğunu anlamak açısından vazgeçilmez bir örnek teşkil etmektedir. Bu mirasın derinlemesine incelenmesi, yalnızca Şii düşüncesinin değil, genel olarak siyasi baskı altında din-toplum ilişkisinin nasıl şekillendiğinin anlaşılması bakımından da büyük önem taşımaktadır.

9.REFERENCES

1. Compilation Commission (World Ahl al-Bayt Congress). (2014). *Guides of guidance: Imam Hasan Askari* (Vol. 13) (V. Ince & I. Ozkan, Trans.; M. Gunes, Ed. & Proofreading). Istanbul: Kevser Publications. (in Turkish)
2. Habibov, A. (2007). *Early Shiite exegetical understanding*. Ankara. (in Turkish)
3. Yıldız, H. D. (1990). Abbasids. In *Encyclopedia of Islam (Turkish Religious Foundation)* (Vol. 1). Istanbul: Turkish Religious Foundation Publications. (in Turkish)
4. Aktan, A. (2020). Mutamid-Alellah, Ahmad b. Ja'far. *TDV Encyclopedia of Islam*. Turkish Religious Foundation Islamic Research Center. Retrieved from <https://islamansiklopedisi.org.tr/mutemid-alellah-ahmed-b-cafer> (in Turkish)

5. Kaimi, A. (2014). *Forty Lessons on Ahl al-Bayt Beliefs* (M. Atam, Trans.). Istanbul: Kevser Publishing. (in Turkish)
6. Shaykh Mufid, M. b. N. (2019). *The Book of Guidance* (D. Duman, Trans.). Istanbul: Imam Reza Dergah Publications. (in Arabic)
7. Ibn al-Athir, A. (1991). *The Complete History* (A. Aghirakcha, Trans.). Istanbul: Bahar Publications. (in Arabic)
8. al-Tabari, M. b. J. (2023). *The History of Tabari* (M. F. Gurtunca, Trans.). Istanbul: Saglam Publishing House. (in Arabic)
9. al-Tusi, M. b. H. (2021). *Al-Ghayba of al-Tusi* (A. Orak, Trans.). Istanbul: Imam Reza Dergah Publications. (in Arabic)
10. Shaykh al-Saduq, M. b. A. b. Babawayh. (2014). *Monotheism (Tawhid)* (Z. Aydas, Trans.). Istanbul: Kevser Publications. (in Arabic)
11. al-Harrani, H. b. A. (2011). *Tuhaf al-'Uqul on the Family of the Messenger* (F. Altan, Trans.). Istanbul: Kevser Publications. (in Arabic)
12. Pishvai, M. (2014). *Twelve Imams* (D. Duman, Trans.). Istanbul: Ahl al-Bayt Publications. (in Turkish)
13. al-Tusi, M. b. H. (n.d.). *Biographical evaluation of narrators (Rijal al-Tusi)*. (in Arabic)
14. al-Majlisi, M. B. (1363 SH/1983). *Bihar al-Anwar*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya. (in Arabic)
15. Al-Kashshi. (1395 SH/1975). *Biographical evaluation of narrators (Rijal al-Kashshi)*. Qom: Islamic Publishing Institution. (in Arabic)
16. al-Najashi, A. b. A. (2010). *Biographical evaluation of narrators (Rijal al-Najashi)*. Beirut: Al-Alami Publishing Company. (in Arabic)
17. Shaykh Saduq. (1985). *The Perfection of Religion and Completion of Blessing*. Beirut: Al-Alami Publishing Company. (in Arabic)
18. al-Kulayni, M. b. Y. (1363 SH/1983). *Al-Kafi*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya. (in Arabic)
19. Ibn Shahrashub, M. b. A. (1991). *Virtues of the Family of Abi Talib*. Beirut: Dar al-Adwa. (in Arabic)
20. al-Tabari, M. b. J. (1413 SH). *Proofs of Imamate (Dala'il al-Imama)*. Qom: Islamic Studies Institute. (in Arabic)
21. Qutb al-Din al-Rawandi, S. b. A. (1989). *The Miraculous Reports and Wounds*. Qom: Imam Mahdi Institution. (in Arabic)

ƏDƏBİYYAT

1. Telif Komisyonu (Dünya Ehli-Beyt Kurultayı). (2014). *Hidayet önderleri: İmam Hasan Askerî* (Cilt 13) (V. İnce & İ. Özkan, Çev.; M. Güneş, Tashih & Tatbik). İstanbul: Kevser Yayınları.
2. Habibov, A. (2007). *İlk Dönem Şii Tefsir Anlayışı*. Ankara.
3. Yıldız, H. D. (1990). Abbâsîler. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 1). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
4. Aktan, A. (2020). MU'TEMİD-ALELLAH, Ahmed b. Ca'fer. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi. Erişim <https://islamansiklopedisi.org.tr/mutemid-alellah-ahmed-b-cafer>
5. Kaimi, A. (2014). *40 Derste Ehl-i Beyt İnançları* (M. Atam, Çev.). İstanbul: Kevser Yayıncılık.
6. Şeyh Müfid Muhammed b. Numan. (2019). *El-İrşad* (D. Duman, Çev.). İstanbul: İmam Rıza Dergahı Yayınları.

7. Ali İbnü'l-Esir. (1991). *El-Kamil Fit-Tarih* (A. Ağırakça, Çev.). İstanbul: Bahar Yayınları.
8. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir'ut-Taberî. (2023). *Tarih-i Taberi* (M. F. Gürtunca, Çev.). İstanbul: Sağlam Yayınevi.
9. Ebu Ca'fer Muhammed b. Hasan et-Tusi. (2021). *Gaybet-i Tusi* (A. Orak, Çev.). İstanbul: İmam Rıza Dergahı Yayınları.
10. Şeyh Saduk (Muhammed b. Ali b. Babiveyh). (2014). *Tevhid* (Z. Aydaş, Çev.). İstanbul: Kevser Yayınları.
11. Hasan b. Ali el-Harrani. (2011). *Tuheful Ukul an Ali'r-Resul* (F. Altan, Çev.). İstanbul: Kevser Yayınları.
12. Pişvai Mehdi. (2014). *12 İmam* (D. Duman, Çev.). İstanbul: Alulbeyt Yayınları.
13. Ebu Ca'fer Muhammed b. Hasan et-Tusi. (t.s.). *Rical-i Tusi*.
14. Muhammed Bakır el-Meclisi. (1363 h.ş.). *Bihar'ul-envar*. Tahran: Darul Kutubul İslami.
15. El-Keşşi. (1395 h.ş.). *Rical-i Keşşi*. Kum: Müessesetün Neşril İslami.
16. Ebul Abbas Ahmed bin Ali Necaşi. (2010). *Rical-i Necaşi*. Beyrut: Şeriketul A'lami Lil Matbuat.
17. Şeyh Saduk. (1985). *Kemaluddin ve Tamamu nimet*. Beyrut: Şeriketul A'lami Lil Matbuat.
18. Muhammed bin Yakub el-Kuleyni. (1363 h.ş.). *El-Kafi*. Tahran: Darul Kutubul İslami.
19. Ebu Cafer Muhammed bin Ali bin Şehraşub. (1991). *Menakıbu Al-i Ebi Talib*. Beyrut: Darul Ezva.
20. Ebi Cafer Muhammed bin Cerir bin Taberi. (1413 h.ş.). *Delailu'l-İmamet*. Kum: Dirasetul İslamiyye.
21. Said b. Abdullah Kutbuddin Ravendi. (1989). *el-Haraic ve'l-Ceraih*. Kum: Muessetul İmamul Mehdi.